

1.1 Předmluva

Vzdělávání knihovníků se dostalo již do prvního knihovnického zákona, který přijalo Národní shromáždění mezi prvními po ustavení Československé republiky a vyšel ve Sbírce zákonů s datem 22. července 1919. V ustanovení o knihovníkovi bylo v prováděcím nařízení vlády k zákonu požadováno, aby ten byl inteligentní osobou znalou literatury a knihovnické správy a pro větší knihovny bylo podmínkou kromě maturity také studium na Státní škole knihovnické. Systém knihovnického školství se postupně rozvíjel a pevné struktury nabyly v roce 1952, kdy byly ustaveny dvě katedry knihovnictví a vědeckých informací při filozofických fakultách univerzit v Praze a v Bratislavě a tři střední knihovnické školy se sídlem v Praze, Brně a Bratislavě. Průzkumy kvalifikace knihovníků ukazovaly na daleko vyšší potřebu absolventů těchto škol, než kolik se z nich dostávalo do praxe v knihovnách. To bylo také příčinou, proč po ukončení doby plánovaného hospodářství a revolučních událostech v listopadu 1989 došlo ke zřízení dalších vysokoškolských studií knihovnictví počátkem devadesátých let minulého století na univerzitách v Brně a v Opavě.

Jednotlivým prvkem vysokoškolského studia knihovnictví se stala v devadesátých letech osobnost profesora Jiřího Cejpeka (1928–2005). Patřil k zakládajícím pedagogům katedry knihovnictví v Praze, kde přednášel základy knihovnictví, spočívající v úvodu do studia a v dějinách knihoven. Jeho úspěšná dráha vysokoškolského pedagoga však byla v období normalizace násilně ukončena v listopadu 1973, kdy s ním univerzita rozvázala pracovní poměr. Po listopadu 1989 byl Jiří Cejpek vyzván k návratu na katedru vědeckých informací a knihovnictví FF UK a byl zvolen jejím vedoucím, v květnu 1990 byl jmenován profesorem. Srovnával obsah studia u nás a v zahraničí a prosazoval potřebné změny učebních programů včetně kombinace s jinými obory studia na fakultě. Formální nebyla ani jím navržená změna názvu katedry v Ústav informačních studií a knihovnictví. Souběžně s výukou na FF UK se Jiří Cejpek zapojil do výuky knihovnictví v Opavě, kde působil od podzimu 1991. K 1. červenci 1994 pak předal vedení pražského ústavu svému nástupci a stal se ředitelem Ústavu bohemistiky a knihovnictví na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity.

Ve vědeckých knihovnách je až třetina zaměstnanců v kategorii předpokládající vysokoškolskou kvalifikaci. Moravská zemská knihovna již v lednu 1990 jednala s rektorem Masarykovy univerzity o zřízení studijního oboru knihovnictví na této škole. Uspěla od školního roku 1991/1992, kdy byl ustaven nový Ústav pomocných věd historických, archivnictví a knihovnictví. Učební program pro knihovnictví vycházel z učebních programů a charakteristik jednotlivých předmětů pražské katedry, jejich výuka však spočívala na externistech, jak je tvořili pracovníci vědeckých knihoven a významné také bylo, že v letech 2000–2004 zde působil Jiří Cejpek. To už bylo v době ustavení Kabinetu informačních studií a knihovnictví při Ústavu bohemistiky Masarykovy univerzity.

Postupnou akreditací jednotlivá centra vysokoškolského vzdělávání knihovníků šla vlastní cestou a jejich pojetí oboru informačních studií a knihovnictví je v současnosti značně rozdílné. Profil brněnského ústavu se pro veřejnost odráží v jím vydávaném časopisu *ProInFlow*, zaměřeném převážně na informační technologie. Podobně o opavském oboru knihovnictví se veřejnost seznamuje v nepravidelné ročence nazvané *Knih ve 21. století*. Dává prostor studiím o veřejných knihovnách, vzdělávání i dějinám knihoven. Zajímavou příručkou se stalo *Kompendium knihovnictví*, vydanou Moravskoslezskou vědeckou knihovnou v roce 2022. Přineslo totiž ve čtyřech příspěvcích (knihovnické procesy, problémy informační vědy, rešeršní procesy, management knihoven) napsaných pedagogy opavského ústavu vzhled do obsahu i způsobu výuky odborných předmětů na této univerzitě.

Posláním řady odborných monografií, které jsme nazvali "kompendia", je zpřístupňovat aktuální poznatky z oblasti knihovnictví a informační vědy a praxe široké odborné veřejnosti, zejména však studentům bakalářského a magisterského stupně vzdělávání. Vydání řady kompendií iniciovalo

vědecko-pedagogické oddělení knihovnictví a informačních studií¹ Slezské univerzity v Opavě a vydávání kompendií se laskavě ujala naše partnerská Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě².

Cílem kompendií je poskytnout studentům souhrn poznatků a informací, které přímo souvisejí s mezinárodně uznávaným jádrem oboru knihovnictví a informační vědy. Jednotlivé autorské studie v řadě kompendií odpovídají tématům a disciplínám a akreditovaným předmětům vzdělávání ve studijním programu *Knihovnictví a informační studia*. Naší ambicí je shromáždit odborný obsah v kompendiích tak, aby pomohl studentům zvládnout základy oboru a nejnovější trendy pro státní závěrečné zkoušky.

Profesor **Grzegorz Nieć** (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) prospěl do Kompendia 2 štúdiou *Knížní kultura – koncept a jeho zavádění*. Knížní kultura je na jedné straně sociální fenomén, který je nedílnou součástí většího celku, tj. kultury jako takové; na druhé straně je to do sebe zapadající systém institucí a procesů, který je úzce spjat s mediální kulturou nebo ji dokonce spoluvytváří. Nejvíce okrajové a zdánlivě i málo významné projevy knižní kultury se ukazují být pevně zakořeněny v tradici a plní svou specifickou roli. Samotná koncepce knižní kultury jako odborné kategorie, která vymezuje oblast témat a jejich vzájemných vazeb, je užitečná a inspirující; je usazena na pomezí věd humanitních a společenských. Jeho studie je didakticky zaměřena. Poukazuje na polské a české vývojové linie a paralely knižní kultury. Knižní kultura jako pojem funguje v pedagogické vědě a praxi již desítky let, a to nejen v rámci knihovnědy, ale používají ji i badatelé z jiných oborů. Zahrnuje všechny hmotné i nehmotné aspekty související s knihou a procesy, které v této souvislosti probíhají. Specifická a originální knižní kultura může vznikat v rámci komunity či instituce, je zároveň součástí většího celku. Přehledová syntetická studie profesora *Grzegorza Nieća* stručně vysvětluje obsah knižní kultury z etymologického a historického hlediska. Nastihuje vývoj formování knižní kultury a počátky knižního bádání. Poukazuje na význam klášterů pro rozvoj základů knižní kultury a písemnictví. Charakterizuje vznik a vývoj sekulární knižní kultury a formování knihovnědy. Popisuje základní prvky kultury knihy – trh, autora, čtenáře a zprostředkovatele. V neposlední řadě se věnuje bibliofilii a jejímu místu v knižní kultuře.

Docent **Pavol Rankov** (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) sa v klasickej štúdiu *Vědecké informace a vědecká komunikace* analyzuje vědeckou komunikaci v historické perspektivě. Zdůrazňuje, že současný koncept autora s jeho autoritou převládá díky knihtisku a aktuálním trendem je kolektivní autorství, které vyvolalo polemiku o typologii přispěvatelů při vzniku publikace. Upozorňuje, že exaktnost vědeckého jazyka je garantována používáním terminologie. Popisuje, jak se média vědecké komunikace modifikovaly pod vlivem technologických inovací. Popisuje rétoriku přednášky, která se v současnosti rozšiřuje o písemné a vizuální prvky. Vysvětluje, jak knihtisk umožnil vznik nových médií vědecké komunikace, zejména vědeckého časopisu, a rozvoj sekundárních informačních pramenů, např. encyklopedií. Wiki technologie mění diskurz a mechanismus vzniku encyklopedií. Zdůrazňuje, že elektronické technologie umožňují překonat krizi vědeckého publikování prostřednictvím on-line otevřeného přístupu. Absolventi oboru informační studia plní ve vědecké komunikaci nezastupitelnou roli distributorů. Tato nepřetržitá změna v komunikaci je výzvou pro absolventy oboru informační studia, kteří tradičně mají ve vědecké komunikaci klíčové postavení zprostředkovatelů a distributorů vědeckých informací. Absolventi oboru se se svými kompetencemi mohou uplatnit i v rozvíjející se sféře popularizace vědy směrem k širší veřejnosti. Nedávná infodemie doprovázející pandemii covid-19 vyvolala společenskou potřebu profesionálních mediátorů mezi vědci a laickým publikem využívajícím internetové technologie.

Profesor **Dušan Katusčák** (Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko přírodovědná fakulta, ÚBK, Oddelenie knihovnictva; Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici) v autorskej kapitole *Metadata* navazuje na poznatky z monografie *Kompendium 1*, ktoré byly určeny především pro bakalářský stupeň vzdělávání.

¹ Slezská univerzita v Opavě. Filozoficko přírodovědná fakulta; Ústav bohemistiky a knihovnictví; Oddelenie knihovnictví.

² KATUSČÁK, Dušan, Libuše FOBEROVÁ, Marek TIMKO a Richard PAPÍK. *Kompendium knihovnictví 1*. 2022. vyd. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna, 2022. 304 s. ISBN 978-80-7054-306-1.

V *Kompendiu 1* se jedná především o oddíly věnované dokumentologii, postmoderní bibliografii, bibliografické komunikaci, metakomunikaci, standardizaci a výměně dat. Cílem kapitoly o metadatech je prohloubit znalosti o metadatech obecně a o metadatech v knihovnictví na odpovídající úrovni. V kapitole jsou popsány typy metadat, formát MAR21 jako metadatový standard v bibliografii a knihovnictví, metadata v digitálním světě, nové platformy informačních systémů (LSP) jako trend služeb *chytrých knihoven*, formát *Dublin Core* jako standard pro digitální knihovny a digitální repozitáře, metadata v referenčním modelu IFLA *pro knihovny* (IFLA LRM), včetně popisu entit a atributů. Vysvětluje trend propojování dat v katalogizaci. Text je opatřen názornými ilustracemi a tabulkami.

Mgr. **Lenka Dostálová** (Moravská zemská knihovna v Brně) a doktorka **Libuše Foberová** (Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě) přispěli do kompendia aktuální studií *Architektura knihoven v praxi*. Jejich společná kapitola analyzuje problematiku architektury knihoven. Zmiňuje stručný historický exkurz do vývoje architektury knihoven. Dále představuje metodické pracoviště Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven při Moravské zemské knihovně v Brně. Další část statě se věnuje případové studii projektu Černá kostka – Centrum digitalizace, vědy a inovací. Popisuje cestu Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě k nové budově, která je velmi dlouhá, protože Státní vědecká knihovna v Ostravě (původní název) byla v době svého vzniku v roce 1951 umístěna v Nové radnici jen dočasně s tím, že se v krátké době postaví pro ni nová budova. Výstavba začala být reálná až v roce 2004, kdy tehdejší vedení knihovny se zřizovatelem Moravskoslezským krajem uspořádalo architektonickou soutěž. Od té doby hovoříme o projektu Černá kostka. Stavební program byl tvořen několikrát, poslední vznikl v roce 2019. Na něj navázala Studie proveditelnosti, protože výstavba bude z větší části financována z fondů Evropské unie. Jednotlivé podkapitoly se tedy zaměřují na celý proces přípravy dokumentace pro provádění stavby, která je součástí podkladů k vyhlášení veřejné zakázky na dodavatele stavby.

Ing. **Petra Vávrová** (Národní knihovna České republiky, Odbor ochrany knihovních fondů) napsala pro *Kompendium 2* studii *Preventivní péče o knihovní fondy*. Znalosti a praktické informace obsažené v této studii jsou pro studenty velmi cenné. Ochrana písemného dědictví v informačních institucích, zejména knihovnách a archivech, je při vzdělávání informačních pracovníků často opomíjena. Zároveň je jasné, že se zmizením původního fyzického nosiče zmizí i obsah dokumentu. Předložený text popisuje kroky potřebné pro kvalitní a efektivní péči o knihovní fondy v České republice. Jsou zmíněny legislativní rámce v oblasti ochrany knihovních fondů. Jsou představeny předpoklady trvalého uchování knihovních fondů v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace. Detailněji jsou rozepsány metody a postupy ochrany fyzického stavu knihovních fondů, od průzkumu fyzického stavu, přes jednotlivé zásahy a kroky péče, po výrobu ochranných obalů a podmínek uložení či vystavování a odkazy na metodické nástroje, kde jsou jednotlivá témata podrobněji rozepsána. Součástí textu jsou i popsána preventivní opatření pro případy živelních katastrof, havárií, včetně sad první pomoci a krizových plánů. Předložený text popisuje kroky potřebné pro kvalitní a efektivní péči o knihovní fondy v České republice. Jsou zmíněny legislativní rámce v oblasti ochrany a péče o knihovní fondy. Jsou představeny předpoklady trvalého uchování knihovních fondů v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace. Detailněji jsou rozepsány metody a postupy ochrany fyzického stavu knihovních fondů, od průzkumu fyzického stavu, přes jednotlivé zásahy a kroky péče, po výrobu ochranných obalů a podmínek uložení či vystavování a odkazy na metodické nástroje, kde jsou jednotlivá témata podrobněji rozepsána. Součástí textu jsou i popsána preventivní opatření pro případy živelních katastrof, havárií, včetně sad první pomoci a krizových plánů. Není ale návodem pro odborné restaurování a konzervaci knih. Naopak je text nástrojem pro prevenci škod, které mohou vznikat v souvislosti s provozem knihovny. Definované principy a zásady je nutné aplikovat zejména při každodenním provozu knihoven. Nevratným škodám přitom lze v řadě případů zabránit jednoduchými kroky, které jsou v možnostech knihoven, tedy opatření preventivní konzervace. Zásady uvedené v textu představují relativně jednoduché úkony, které nevyžadují složitá a finančně náročná technická zařízení. Jsou určeny pro péči o knihy uložené v depozitářích. Z tohoto pohledu je předložený text univerzální a nadčasový a je určen pro všechny vlastníky a správce knihovních fondů. Obsah textu může být účinným nástrojem pro péči o knihovní fondy, směřující k naplňování základního poslání knihoven – zachování knihovních fondů v dobrém fyzickém stavu pro příští generace.

Doktorka **Zuzana Šidlichovská** (Vysoká škola polytechnická, Jihlava) se zabývá tématem, které přímo souvisí nejen s tématem knihovnické legislativy, která patří k jádru odborného vzdělávání, ale také s praktickými kompetencemi informačních specialistů na všech úrovních. Cílem kapitoly *GDPR v knihovnách* je popsat, co je v každé knihovně potřebné ošetřit pro naplnění požadavků na zpracování a ochranu osobních údajů. Proto je obsah kapitoly strukturován tak, aby byly zachyceny klíčové body agendy GDPR řešené v knihovnách. Pracovníky knihoven odpovědné za nastavení souladu s právními předpisy v oblasti zpracování osobních údajů by měla kapitola navést k prvotnímu zorientování se v hlavních požadavcích GDPR a pomoci jim při nastavování procesů, popisu postupů i při tvorbě potřebné dokumentace, aby se jim podařilo tyto požadavky naplnit. Zároveň jim může struktura kapitoly posloužit jako základní informační rozcestník, pomocí kterého je možné postupovat při aplikaci, nebo při revizi nastavení systému GDPR v knihovnách. Na konci kapitoly jsou uvedeny odkazy na základní informační zdroje, které pracovníkům odpovědným za tuto agendu zprostředkují další potřebné informace.

Doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc.

Prof. PhDr. Dušan Katuščák, PhD.